

Уладзімір Арлоў

...без яго і я сам,
і гэтая краіна
былі б іншыя...

Ці засынаюць жоўтыя гарлачыкі?

Мне пашчасыціла нарадзіцца і пражыць дзіцячыя гады ў Полацку: бегаць па тых самых вуліцах, дзе некалі гучалі крокі Еўфрасіньні і Скарыны; шукаць з сябрамі старажытныя скарбы; спускацца, узброіўшыся свечкай і клубком бабуліных нітак, у лёхі, якія ў Сярэднявеччы злучалі полацкія манастыры і храмы і якія яшчэ, магчыма, падаруюць нашым археолагам сенсацыйныя адкрыцці...

Але, як вядома, наш сьвет далёкі ад дасканаласьці.

Гэты тэкст быў напісаны для кнігі ўспамінаў пра Уладзіміра Караткевіча, што рыхтуецца выдавецтвам "Мастацкая літаратура". Аднак зборнік выйдзе без майх згадак, як і без успамінаў Рыгора Барадуліна – аднаго з найбліжэйшых Караткевічавых сяброў, а таксама без тэкстаў яшчэ некаторых «сумнеўных» аўтараў. Якраз мы ўсе разам і перавысілі заплаваны аб'ём кнігі.

Мне жажліва не пашанцавала са школьнымі настаўнікамі гісторыі і беларускай літаратуры. Гэтых жанчын іхнія дысцыпліны, напэўна, цікавілі не на шмат болей за праблемы кансерваваньня гуркоў. У выніку, скончыўшы школу і паступіўшы на гістарычны факультэт БДУ (хоць бацькі марылі пра маю кар’еру ў медыцыне) я нават не падазраваў, што Беларусь мае такога пісьменьніка, як Уладзімір Караткевіч.

Шчыра кажучы, не было падставаў ганарыцца і універсітэцкімі выкладчыкамі. Каб вы ўявілі тагачасны ўзровень выкладаньня нацыянальнай гісторыі ў галоўнай alma mater рэспублікі, я працытую толькі адзін запіс у сваім зялёным агульным сшытку-кансьпекце за 1973 год. Там усьлед за словамі прафесара Л. Абэцдарскага, нашага загадчыка кафедры гісторыі Беларусі, мая рука вывела блюзьнерскія радкі: «Ефросинья Полоцкая была церковной мракобеской, которая курила опиум для народа».

Гісторыя Беларусі гэтак званая «дакастрычніцкага перыяду», якую мы вывучалі, грунтавалася на створаных расейскай гістарыяграфіяй (між іншым, яшчэ ў той самы «дакастрычніцкі перыяд») міфах пра адзіную старажытнарускую народнасьць, пра заваёву нашых земляў спачатку літоўцамі, а потым палякамі, пра адсутнасьць у продкаў уласнай дзяржаўнасьці... У той шэрай і ўбогай, зацьверджанай у Маскве (куды тады вазілі на подпіс нават рэцэпты беларускіх тартоў) гісторыі дзейнічалі безаблічныя «народныя масы», якія амаль што з першабытных часоў цягам стагоддзяў мелі ўсяго два клопаты — змагацца з праклятымі эксплуатаатарамі ды імкнуцца да ўзьяднаньня з братнім расейскім народам. У той гісторыі не было герояў, чые партрэты хацелася б павесіць у сябе над ложкам у бацькоўскім доме або інтэрнацкім пакоі.

Аднойчы на студэнцкай вечарынцы нехта сярод іншых забаваў прапанаваў і такую: бяз роздому за хвіліну напісаць імёны дзесяці гістарычных асобаў. Гэты, сучаснай мовай кажучы, тэст завяршыўся гаме-рычным рогатам, бо найчасьцей у адказах сустракаліся экзатычныя імёны сярэднявечных японскіх уладароў-сёгунаў. У маім уласным адказе таксама прысутнічалі заморскія Мінамота Іарытома, Такугава Іэясу ды іхнія суайчыннікі. Прычына была ў тым, што ўсе мы захапляліся таленавітымі лекцыямі нашага выкладчыка гісторыі Японіі й Кітаю, на якія, адрозна ад лекцыяў з гісторыі Беларусі, зьбіраліся ня толькі студэнты-гуманітары, а нават «радыёфізікі» і «прыкладныя матэматыкі».

Але ніхто з нас, будучых выпускнікоў гістфаку Беларускага дзяржаўнага універсітэту, не згадаў у сваіх адказах аніводнай выдатнай асобы з айчынай гісторыі...

Якім жа дарункам лёсу сталіся для нас утыя гады кнігі Уладзіміра Караткевіча! Здавалася, іх не хапала мне ад самага нараджэньня на сьвет. У задушлівай атмасфэры брэжнеўскага «разьвітага сацыялізму»

гэтыя кнігі былі жывым азнавым струменем, што прымушаў душы страпянуцца і пазбыцца безнадзейнасці.

Памятаю, калі ў продажы з'явіўся новы зборнік прозы Караткевіча з «Дзікім паляваньнем караля Стаха», у нас сарвалася лекцыя, бо амаль увесь курс дружна рушыў у цэнтральную кнігарню.

А першай «маёй» кнігай Уладзіміра Сямёнавіча быў раман «Каласы пад сярпом тваім». Яго на тры дні даў мне аднакурснік і сябра Генадзь Кулажанка, першы сустрэты мною гарадскі хлопец, які гаварыў па-беларуску, які пісаў таленавітыя вершы, марыў пра незалежную Беларусь і які не вярнуўся з Афганістану...

Трох дзён на «Каласы», як выявілася, было зашмат. Дзякуючы пісьменьніку, які адразу стаў улюбёным, у мяне апрача Генадзя з'явіўся новы надзейны сябра — Алесь Загорскі.

Гэты двухтомнік і цяпер стаіць у маёй бібліятэцы на той паліцы, якую Юры Алеша называў «залатой», — дзе кнігі, што будзеш разпораз гартаць і перачытваць, пакуль не закончыш свой шлях пад сонцам.

Услед за «Каласамі пад сярпом тваім» адбылося ўсьцешлівае адкрыццё рамана «Хрыстос прызямліўся ў Гародні». А потым надышоў час Караткевічавай паэзіі. Праўдамі і няпраўдамі я здабыў сабе томік «Маёй Іліяды», з якім не разлучаўся, пакуль ня вывучыў усю кнігу на памяць. Яна і сёння гучыць ува мне: «Сьнягір» (*О Радзіма, мой сьветач цудоўны, адзіны, Явар мой, мой агністы сьнягір на сасьне, Ледзь цябе не забыў я з чужою жанчынай...*), «Балада плахі» (*Кожны дзень гінуць мужнасць і сьвятасць...*), «Корчмы» (*Дарогі... Корчмы... Ліра за сьпіною... Ў гадах Хрыстовых — бедным шкалярком...*), «Безгаловая Венера» (*За што галаву ты згубіла? Якую праўду сказала?*), прарочая «Дзяўчына пад дажджом» (*Дзяўчына ад ічасьця сьпявала... Стронцый быў у дажджы...*)

Але найбольш уразілі і закрулі душу «Таўры». Памятаеце?

Таўры жылі, як і ўсе народы:
 Ваявалі,
 Кахалі,
 Гарэлку пілі,
 Мудравалі,
 Зьліваліся з маці-прыродай...
 Насваволілі,
 Навершавалі,
 Пайшлі.
 Але так,
 Без сьлядоў,
 Нішто не зьнікае.
 І дасюль,
 Па абшарах сваёй стараны,
 Між людзей,
 Непазнанья, таўры блукаюць
 І ня ведаюць самі,
 А хто яны...

.....

ДрэMLE Кошка-гара,
ДрэMлюць таўраў руіны.
Я стаю і ўяўляю,
Што я не ізгой,
Не паэт з беларускіх узгоркаў сінiх,
А апошні таўр
Народу свайго.
О, якая ганебнасць у гэтых згадках!
О, які атрутны бяспамяцтва дым!..
Крый нас Божа, калі і на нас
Нашчадкі
Паглядзяць,
Як мы
На таўраў
Глядзім.

Караткевічава «Іліяда», якая таксама мае сваё месца на «залатой паліцы», ездзіла са мной у студэнцкія будатрады ў Казахстан і Сібір. Неяк на беразе таёжнай ракі Кець я дэкламаваў «Таўраў» адной прыгожай юнай сібірачцы, студэнтцы Томскага ўніверсітэту. Напэўна, дзяўчына чакала ад мяне ў тых хвіліны зусім іншага, але энергетыка і музыка верша на незразумелай мове (гэта казка, што расейцы разумеюць беларускую без перакладу) відавочна заваражыла маю спадарожніцу. Яна папрасіла прачытаць што-небудзь яшчэ, і гэта таксама былі радкі з «Маёй Іліяды»:

О каханьне маё бясконцае,
Не ўцякай ад мяне, пашкадуй...

А потым сталася ўсё, як у Караткевіча:

Сьмешная і нібыта заспаная,
Пад пяшчотаю маёй маўчыш,
А пасья аддана і рахмана
Засынаеш на маім плячы...

Вярнуўшыся пасья летніх вандровак і прыгодаў ва ўніверсітэцкія аўдыторыі, мы мусілі слухаць тых самых навывлёт прапітаных ідэалогіях лекцыяў. Але мы ўжо рабіліся іншымі. У нас быў Караткевіч.

Ягонья творы захаплялі рамантызмам і ўзьнёсласьцю, багацьцем мовы, вытанчанасьцю стылю і вострымі авантурнымі сюжэтамі. Караткевічавы апавяданьні, аповесці, раманы вярталі нам, студэнтам-гісторыкам, сапраўднае мінулае нашай зямлі, якое, аказваецца, было зусім ня сьціплым разьдзельчыкам у гісторыі Расеі, а прыгожай і багатай гісторыяй еўрапейскага народу. У ёй беларускія гарады, як і ва ўсёй Еўропе, жылі паводле магдэбургскага права, што рабіла чалавека свабодным. У ёй былі эпохі Рэнэсансу і Рэфармацыі, бліскучыя перамогі над ворагамі з захаду і ўсходу, былі выдатныя палкаводцы і мужныя паўстанцкія камандзіры. У памяці дагэтуль жыве радасная

акрыленасьць, якую я перажыў, вычытаўшы ў Караткевіча, што Беларусь мела сваё рыцарства. Значыцца, мой далёкі продак таксама мог вандраваць па дарогах Еўропы, удзельнічаць у славетных бітвах, выйграваць рыцарскія турніры дзе-небудзь у Кракаве, Празе або Парыжы і здзяйсняць подзвігі ў гонар дамы сэрца, якая чакала яго ў Полацку ці Нясвіжы...

Але кнігі Уладзіміра Караткевіча ня толькі адчынялі мне і маім сябрам, а разам з намі і тысячам суайчыннікаў, вакно ў дзівосны, шматфарбны і таямнічы сьвет беларускай гісторыі, якой нельга было не ганарыцца. Насуперак сьцьверджаньням нашых падручнікаў пра «новую этнічную общность — советский народ», насуперак папулярнай тады дэбільнай песеньцы «Мой адрес — не дом и не улица, мой адрес — Советский Союз» гэтыя кнігі вярталі адчуваньне нацыянальнай годнасьці. Вярталі нам *нашую* краіну — Беларусь.

Караткевіч падводзіў да «моманту ісьціны». Мы пачыналі разумець, што з народам, пазбаўленым памяці, можна рабіць любя, самыя злачынныя эксьперыменты і ўрэшце, ператварыўшы гэты народ у насельніцтва, пазбавіць яго гістарычнае перспектывы.

Без Караткевіча не надышоў бы ў маім жыцьці той дзень, калі я сказаў сабе, што як палачанін з нараджэньня, як гісторык паводле адукацыі і літаратар паводле схільнасьцяў, я мушу заняцца гістарычнымі сюжэтамі. А раптам муза Клію паблажліва ўсьміхнецца мне і пагодзіцца папазіраваць? Мне верылася ў лепшае, бо ў маёй кароткай літаратурнай біяграфіі ўжо адбыліся дэбютныя публікацыі ў студэнцкім самвыдаце, за якія я атрымаў «ганарар» у выглядзе «прафілактычных гутарак» з літаратуразнаўцамі ў цывільным. Гэта было першае прызнаньне, і яно не палохала, а абнадзейвала.

На самым пачатку 1980-х мяне запрасілі на семінар маладых літаратараў у легендарны цяпер Дом творчасці пісьменьнікаў у Каралішчавічах. На разгляд «мэтрам» я прапанаваў апавяданьне «Добры дзень, мая Шыпшына», названае ды і напісанае, відавочна, не без уплыву Караткевічавай «Чазені».

Плён маіх бяссонных начэй быў зусім неспадзявана ўшчэнт разьбіты Янам Скрыганам. Неспадзявана — бо апрача ўсяго астатняга я ведаў Скрыгана яшчэ і як цудоўнага аўтара перакладу бунінскіх «Цёмных алеяў». Ён жа абвінаваціў мяне ня ў чым-небудзь, а ў апяваньні распусты, якой мае маладыя закаханыя героі нібыта дзень і ноч займаюцца ў дзядзькавай адрыне ды іншых прыдатных месцах. Такое рэзюме, дарэчы, зрабіла згаданаму аповеду (ды і мне самому) выдатную рэкламу сярод семінарыстаў. Дзье машынапісныя копіі пайшлі па руках і да мяне ўжо не вярнуліся. Але нейкі непамысны асадак ад «прысуду» Скрыгана на душы, безумоўна, застаўся.

Уявіце сабе мае пачуцьці, калі праз колькі тыдняў я раптам атрымаў ліст з водгукам на «Шыпшыну» ад самога Уладзіміра Караткевіча.

Зноў і зноў перачытваючы той водгук, поўны авансаў і незаслужа-

ных кампліментаў, я колькі дзён лётаў як на крылах. Між іншага, Уладзімір Сямёнавіч цытаваў там адрасаваныя Івану Буніну словы Шаляпіна: «Черт тебя подери, Ванька, читать невозможно — в глазах рябит от твоей образности». Але нават гэтую злёгка прыхаваную і сагрэтую іроніяй параду я тады адназначна ўспрымаў як надзвычай высокую ацэнку.

Аднак, хоць і сьмешна прызнавацца, найбольш я быў усьцешаны ня столькі ўхваляй свайго опусу, колькі тым, што мой адрасант у адной з заўвагаў ня меў рацыі. Караткевіч сьцьвярджаў, быццам бы жоўтыя гарлачыкі, як і белыя лілеі, нанач закрываюць кветкі. Я ж, пішучы апавяданьне, адмыслова, як і мае героі, начаваў каля сажалкі і ўпэўніўся, што — прынамсі у нас, на Полаччыне, — жоўтыя гарлачыкі не «засынаюць».

Дзякуючы лісту ад Караткевіча першая мая кніжка была без ваганьняў названая па тым апавяданьні — «Добры дзень, мая Шыпшына».

Трымаючы ў руках аўтарскія экзэмпляры, я скрушліва думаў, што ўжо не пашлю іх са свайго Полацку ні ў Менск Караткевічу, ні ў Зэльву Ларысе Геніюш, у якой мы з Уладзімірам Сямёнавічам ня раз бывалі, але, на жаль, так там і не сустрэліся.

Трэба сказаць, што я — спачатку інтуітыўна, а потым і асэнсавана — ніколі не імкнуўся блізка сыходзіцца з пісьменьнікамі, творчасць якіх люблю і цаню. Рэч у тым, што талент вельмі аўтаномны ад асобы свайго ўладальніка, і добрыя кнігі зусім не заўсёды пішучь добрыя людзі. Ды толькі мне чамусьці верыцца, што ў выпадку з Караткевічам я ня быў бы расчараваны.

На вялікі жаль, на бліжэйшае знаёмства я адважыўся не адразу. Доўгі час нашыя асабістыя стасункі абмяжоўваліся рэдкімі тэлефоннымі размовамі. Але суседам Караткевіча па лесвічнай пляцоўцы быў мой добры прыяцель Адам Глобус, з якім мы пад час майго чарговага прыезду ў Менск нарэшце дамовіліся зайсьці да Уладзіміра Сямёнавіча. І тут высветлілася, што якраз раніцай таго самага дня Караткевіч выправіўся з сябрамі ў падарожжа на Палесьсе.

У сваё апошняе зямное падарожжа...

Пахаваньне запомнілася вострым да фізічнага болю пачуцьцём велізарнай трагічнай страты — ня толькі выдатнага пісьменьніка, але і асабіста блізкага чалавека. Думаю, што адчуваньне асірацеласьці памятаюць з таго сьпякотнага ліпеньскага дня вельмі многія.

Каля партрэту ў фае Дома літаратара ляжалі тры гваздзікі — белы, чырвоны і белы. Іх хутка закрывалі іншыя кветкі (асабліва шмат прыносілі валошак), але нечая рука зноў і зноў клала тэя гваздзікі наверх.

У разьвітальным слове Генадзь Бураўкін назваў Караткевіча апосталам нацыі, і ў гэтым не пачулася ніякага перабольшваньня.

...Тыя часы былі ў маім жыцьці ня самымі простымі. За год да разьвітаньня з Уладзімірам Караткевічам мне выпала несці труну Ларысы Геніюш і выступаць на пахаваньні выдатнай паэтэсы і нязломнай

грамадзянкі БНР. Неўзабаве кіраўніцтва Саюзу пісьменьнікаў атрымала з «кампетэнтных органаў» загад выкрэсьліць мяне са спісу ўдзельнікаў Усесаюзнай нарады маладых літаратараў у Маскве. Хтосьці пусьціў чутку, нібыта супроць маёй персоны заведзеная справа па палітычным артыкуле. Некаторыя знаёмыя ў Менску і Полацку пачалі пры сустрэчы са мной палохацца, хуценька разьвітваючыся або наогул «не пазнаючы».

Хачу, дарэчы, сказаць маім тагачасным куратарам і «дабрадзеям» шчыры дзякуй, бо акурат у дні згаданай маскоўскай нарады я пад крылом у Клію напісаў апавяданьне «Місія папскага нунцыя», якое запаткавала маю першую кнігу гістарычнай прозы.

Неўзабаве страсьці вакол мяне крыху ўгамаваліся, і літаратурнае ці яшчэ нейкае начальства вырашыла, што, хоць у сталіцы пускаць Арлова пакуль што небясьпечна, але на абласным семінары творчай моладзі вялікай шкоды ён не наробиць.

Той семінар адбываўся ў Оршы. Пасьля выступу сакратара гаркаму партыі, які натхнёна расказваў нам аб працоўных посьпехах аршанцаў, я ад імя маладых талентаў прапанаваў назваць вуліцу, дзе некалі жыў Караткевіч, імем знакамітага пісьменьніка і, безумоўна, найславуцейшага з усіх жыхароў гораду за ўсю ягоную гісторыю.

«Мы на гэта ніколі ня пойдзем. Такое рашэньне будзе ідэалагічна памылковым», — адрэзаў функцыянер. «Чаму?» — не здаваліся мы. «Таму што гэтая вуліца названая ў гонар савецкіх касманаўтаў». «Яны што, усе разам тут нарадзіліся і жылі?» — не стрываў нехта. Партыйны сакратар быў не пазбаўлены своеасаблівага пачуцьця гумару: «Яны над Оршай праляталі!».

Напэўна, наш апанент непахісна верыў у сваю праўду. Але перамагла *нашая*. Прамінула няшмат часу, і аршанская вуліца Касманаўтаў атрымала імя Уладзіміра Караткевіча, а потым на ёй зьявіўся і помнік аўтару «Каласоў пад сярпом тваім» і «Дзікага паляваньня...».

Бываючы ў Оршы, я абавязкова прыходжу на тую прыдняпроўскую вуліцу. Мне хочацца пабыць там сам-насам з Караткевічам. Запытацца парады. Прызнацца, што без ягонай «Зямлі пад белымі крыламі» я, напэўна, ніколі не напісаў бы свае «Таямніцы полацкай гісторыі» і «Крайну Беларусь». Сказаць, што без яго і я сам, і гэтая краіна былі б іншыя.